

ОСОБЕННОСТИ МЕНЕДЖМЕНТА В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

*Аскарова Айнура Каныбековна – д.э.н.,
профессор, aynura.7474@mail.ru
Жолболдуева Дарыгуль Шамиловна – к.э.н.,
доцент, djolboldueva@mail.ru,
Орозова Чыныгуль Самидиновна
преподаватель chorozova@mail.ru,
ЖАГУ имени Бекмамат Осмонова
Город Жалал-Абад, Кыргызстан*

Аннотация: В статье рассмотрены менеджмент как современная система управления, особенности менеджмента, состояние менеджмента в КР, процесс внедрения системы менеджмента, критерии современной модели менеджмента, основные характерные черты национальной модели менеджмента, методы управления.

Ключевые слова: менеджмент, управление, решение, результат, метод.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА МЕНЕДЖМЕНТТИН ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ

*Аскарова Айнура Каныбековна – э.и.д.,
профессор, aynura.7474@mail.ru
Жолболдуева Дарыгуль Шамиловна – э.и.к.,
доценти, djolboldueva@mail.ru, 996771777514
Орозова Чыныгуль Самидиновна – окутуучу,
chorozova@mail.ru, 996770410129
Бекмамат Осмонов атындагы ЖАМУ,
Жалал-Абад шаары, Кыргызстан*

Аннотация: Макалада менеджмент заманбап башкаруу системасы катары, менеджменттин өзгөчөлүктөрү, Кыргыз Республикасындагы менеджменттин абалы, менеджмент системасын киргизүү процесси, заманбап менеджменттин моделинин критерийлери, улуттук башкаруу моделинин негизги мүнөздүү белгилери, башкаруу ыкмалары каралган.

Түйүндүү сөздөр: менеджмент, башкаруу, чечим, натыйжа, ыкма.

FEATURES OF MANAGEMENT IN THE KYRGYZ REPUBLIC

*Askarova Ainura Kanybekovna – professor,
aynura.7474@mail.ru
Zholboldueva Darygul Shamilovna – E.I.K.,
Associate Professor, djolboldueva@mail.ru,
996771777514
Orozova Chynygul Samidinovna - teacher
chorozova@mail.ru, 996770410129
Bekmamat Osmonov atyndagy ZHAMU,
Jalal-Abad shaary, Kyrgyzstan*

Abstract: The article considers management as a modern management system, features of management, the state of management in the Kyrgyz Republic, the process of introducing a management system, criteria for a modern management model, the main characteristic features of the national management model, management methods.

Keywords: management, control, decision, result, method.

Киришүү. Рынок экономикасында иштеп жаткан заманбап башкаруу тутуму катары менеджмент алардын натыйжалуу иштеши жана өндүрүштүк-чарбалык иш-аракеттердин өнүгүшү үчүн зарыл шарттарды түзүүнү болжолдойт.

Заманбап менеджменттин өзгөчөлүгү ресурстардын жетишсиздигинин шарттарында бизнести сарамжалдуу башкарууну камсыз кылууга, минималдуу чыгымдар менен жогорку акыркы натыйжаларга жетишүүгө жана мекеменин жаңы рынок шарттарына оптималдуу адаптацияланышына багытталат.

Материалдар жана изилдөө методдору. Методологиялык база болуп абстрактуу издөө, менеджмент концепциясынын теориясынын жана практикасынын маселелерин талдоо саналат. Изилдөөнүн теориялык жана методологиялык негизин окумуштуулардын эмгектери, илимий жарыялары түздү.

Тыянактар жана талкуулар. Кыргызстандагы заманбап менеджменттин абалы, башкаруунун теориясында жетишилген рационалдуу далилдерге таянат [3]. Демек, менеджменттин заманбап теориясы Тейлоризмдин элементтерин дагы, “гумандуу мамилелер үчүн кыймылдын” элементтерин дагы жана административдик-бюрократиялык мамилени да камтыйт деп айта алабыз.

Башкаруу тутумун ишке ашыруу дээрлик бардык профилдеги уюмдарга, кенири артыкчылыктарга ээ болушу мүмкүн.

Башкаруу тутумун ишке ашыруу процесси үч этапты камтышы керек:

-долбоорго чейинки даярдык;

- проект түзүү;

-жайылуу.

Бул процесстин ар бир этабы коюлган максаттарга жетүүгө өбөлгө түзгөн белгилүү бир иштерди жана методдорду камтыйт.

Башкаруу тутумун киргизүү башкаруунун уюштуруу структурасын өркүндөтүү зарылчылыгына алып келет.

Тажрыйба көрсөткөндөй, башкаруунун уюштуруу түзүмүнө түзөтүүлөрдү киргизүү процесси төмөнкүлөрдү камтышы керек:

-көйгөйлүү багыттарды аныктоо максатында уюмдун иштешин жана анын айлана-чөйрөсүн системалуу талдоо;

-уюштуруу түзүмүн өркүндөтүүнүн башкы планын иштеп чыгуу;

-инновация программасында өзгөртүүлөр боюнча эң жөнөкөй жана конкреттүү сунуштар камтылгандыгына кепилдик;

-пландаштырылган өзгөртүүлөрдү ырааттуу жүзөгө ашыруу.

Кыргыз Республикасында менеджментин өзгөчөлүктөрү:

1. Өнүккөн башкаруу мектебинин жоктугу.

2. Экономикасы менен өнүккөн өлкөлөрдүн экономикасынын ортосундагы олуттуу айырмачылык.

Кыргызстандагы менеджменттин өнүгүшү төмөнкү факторлорго байланыштуу:

1. Экономикалык мүнөздөгү факторлор

-башкаруунун экономикалык шарттары;

-рынокту жана рыноктук инфраструктурасын калыптандыруу;

-ишкердүүлүктү өнүктүрүү.

2. Укуктук мүнөздөгү факторлор:

-менчиктин ар кандай формаларын өнүктүрүү;

-мыйзамдардын жетиле электиги, калктын укуктук аң-сезиминин төмөндүгү.

3. Социалдык-маданий мүнөздөгү факторлор:

- социалдык мүнөздөмөлөр, ишенимдер;

- үй-бүлөлүк байланыштар;

- билим, сабаттуулук.

Кыргызстандын тейлөө чөйрөсүндөгү менеджменттин учурдагы абалы өзүнүн өзгөчөлүктөрүнө ээ, ошондуктан учурда менеджменттин үч моделин шарттуу түрдө айырмалай алабыз:

- 1) жалпы түшүнүк модели;
- 2) батыш модели;
- 3) советтик модель.

Биринчи модель негизинен чакан жана орто бизнес чөйрөсүндө кеңири жайылган.

Экинчи моделде Кыргызстандын рыногунда иштеген батыш фирмалар, мекемелер иш алып барышат. Кыргызстандык ишканалар, фирмалар негизинен батыш фирмалардын ички башкаруунун батыш технологиялары эмес батыштын менеджментинин тышкы атрибуттарын колдонушат, б.а. батыш менеджменти формага жана техникалык жагына олуттуу таасирин тийгизди, бирок кыргыз менеджментинин маңызына эч кандай таасирин тийгизген жок.

Үчүнчү башкаруу модели эң кеңири тараган. Көптөгөн макроэкономикалык реформаларга карабастан, көптөгөн ири ишканалардагы башкаруу тартиби Совет доорунан бери өзгөрүүсүз калууда жана башкаруунун административдик башкаруу тутумунун мүнөздүү белгилерине ээ.

Улуттук менеджмент моделинин мүнөздүү белгилери:

1. Менчик жана башкаруу. Көптөгөн кыргыз компанияларында менчик менеджменттен бөлүнгөн эмес. Башында алардын уюштуруучулары, же туугандары турат. Кыргыздар тууганчылыкты жогору баалашат, ошонун негизинде чыныгы кландар түзүлөт.

2. Башкаруу стили, коммуникациялар жана чечим кабыл алуу. Көпчүлүк учурларда, менеджмент иерархия, авторитаризм, борборлоштуруу сыяктуу принциптер менен мүнөздөлөт. Ишкерлер бардык негизги башкаруу чечимдерин жеке өзү кабыл алышат. Чечимдерди кабыл алуу, айрыкча финансылык менеджмент маселелерине келгенде, менеджерлер бир тараптуу түрдө борборлоштуруп, катуу көзөмөлгө алышат. Бүгүнкү күндө ишканалардын 34% кадрларды даярдоонун (катардагы жумушчулар, адистер, менеджерлер) муктаждыгын сезишпейт. Сурамжыланган ишканалардын 44% мезгил-мезгили менен ушундай муктаждыкка туш болушат. Бизнесин 22%ы менеджментти окутууга муктаж. Анализ көрсөткөндөй, тейлөө чөйрөсүндөгү ишканаларда менеджерлерди төмөнкү багыттар боюнча окутуу зарыл: маркетинг башкаруу, сатуу технологиялары, өндүрүштү башкаруу, сапатты башкаруу, бөлүштүрүү менеджменти, стратегиялык пландаштыруу, каржы менеджмент жана персоналды башкаруу.

Ички рынокто башкарууну өнүктүрүүдөгү төмөндөгү олуттуу кемчиликтерди баса белгилесек болот:

- башкаруу функцияларын адистештирүүнүн төмөн деңгээли;
- ишкананын тышкы чөйрөсүн талдоодо жана баалоодо кыйынчылыктар жана аны өнүктүрүү үчүн ресурстарды издөөдөгү кыйынчылыктар;
- натыйжалуу башкаруу структурасын калыптандыруудагы кыйынчылыктар;
- командада жагымдуу климатты түзүү жана сактоо кыйынчылыктары;
- баш ийгендердин өндүрүмдүү ишин стимулдаштыруу маселеси;
- лидерлик стилин тандоо көйгөйү;
- ишкананын кадр саясатында стратегиянын жоктугу ж.б.
- тиешелүү инфраструктуранын өнүкпөгөндүгүнө байланыштуу маалымат жетекчилик тарабынан жетишсиз колдонулат.

Жумуштун ийгилиги же ийгиликсиздиги жетекчиликтин колунда. Ошондуктан башкаруучунун ролу анын карамагындагы ресурстарды натыйжалуу пайдалануу болуп саналат

Менеджер үчүн төмөнкү алтын эрежелер сунушталат:

1. Тапшырмалардын маанилүүлүгүн, артыкчылыгын жана ырааттуулугун аныктай билүү.

2. Уюмдун келечеги көз каранды болгон эң маанилүү маселелерди башкаларга ишенип тапшырбоо.

3. Кол астындагыларга жана өзүңүзгө карата талапты коюу.

Жоопкерчиликсиздикке жана шалаакылыкка жол бербөө.

4. Кечиктирүү кооптуу болгон учурда тез жана чечкиндүү аракет кылуу.

5. Менеджердин компетенциясына кирген маселелер жана көйгөйлөр жөнүндө жакшы кабардар болуңуз, б.а. ал боюнча чечим кабыл алуу.

6. Аткаруучулар ишене турган экинчи маселе менен алектенбеңиз.

7. Мүмкүн жана реалдуу чектерде гана иш алып баруу, тобокелге баруу, бирокөтө кооптуу жана авантюристтик аракеттерден алыс болуу.

8. Мүчүлүштүктүн келип чыгышы мүмкүн болгон учурларда утулуп калуу.

9. Башкаруу иш аракеттери ң изде калыс, ырааттуу жана бекем болуу.

10. Жумуштан ырахат алуу, башкаруунун ушул түрлөрүнө жана түрлөрүнө көңүлбуруу (канааттануу).

Максатка жетүү ыкмалары иштелип чыккан башкаруу ишинин принциптери менен түзүлбөсө жана жөнгө салынбаса, натыйжалуу иш мүмкүн эмес.

Башкаруу методдору - бул башкарылуучу объект боюнча башкаруучу субъектке, ал жетектеген командадагы лидерге таасир этүү жолдору.

Башкаруу методдорунун төмөнкү топторго бөлсөк болот:

I топ. Башкаруунун уюштуруу жана административдик ыкмалары

Милдеттер: башкаруу үчүн негиз болуп кызмат кылган системадагы уюштуруу байланыштарын узак мөөнөткө бекитүү.

Уюштуруу жана стабилдештирүүчү таасир көрсөтүү ыкмалары:

-Жөнгө салуу

белгилүү бир социалдык эрежелерди орнотуу, иш-аракеттердин так көрсөтмөлөрү, звенонун (органдын), лидердин жүрүм-турум алкагы.

-Нормалдаштру

ченемдерди жана стандарттарды белгилөө

-Окутуу

Уюштуруу таасиринин жумшак жолу: таанышуу; түшүндүрмө; кеңеш; эскертүү; тактоо.

II топ методдор: Административдик ыкмалар

Максаты: ченемдик укуктук актыларда каралбаган же административдик иш катары каралган конкреттүү кырдаалды чечүү.

Курамы: директивалар, жарлыктар, буйруктар, нускамалар, буйруктар, токтомдор (бул документтер эмес, жөнгө салуучу таасирдин түрлөрү). Мындай аталыштагы документтер административдик иштин тышкы көрүнүшү гана болуп саналат.

III методдор тобу: Тартиптик жазалоо ыкмалары.

Жоопкерчиликти орнотуунун максаты (жеке, жамааттык, материалдык, моралдык, кызматтык).

IV топ: Социалдык менеджменттин методдору

1. Социалдык ченөөнүн методдору

2. Коомдук билим берүү методикасы

3. Социалдык жөнгө салуу ыкмалары

4. Социалдык демилгени жана инновацияны өркүндөтүү методдору

5. Социалдык үзгүлтүксүздүктүн методдору

6. Материалдык кызыктыруу ыкмалары

V методдор тобу: Башкаруунун психологиялык методдору

1. Чакан топторду тартуу ыкмалары

2. Эмгекти гумандаштыруу ыкмалары
3. Жумушчулардын психикалык мотивациясынын (мотивациясынын) методдору.
4. Кесиптик тандоо жана окутуу ыкмалары.
5. Социалдык жана психологиялык изилдөө методдору.
6. Социалдык божомолдоо жана пландоо методдору.

Көрүгүндү. Ошентип, анализ төмөнкүдөй тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет: Кыргыз Республиканын экономикасына мүнөздүү болгон башкаруу моделин калыптандыруу үчүн баштапкы шарттар түзүлгөн: жеке менчик институту, ишкердик эркиндиги, корпоративдик башкаруу, чакан жана орто бизнести өнүктүрүүгө мамлекеттик колдоо [4]. Башкаруу түзүмдөрү үчүн кесипкөй адистер даярдалууда.

Адабияттар:

1. Аскарова А. К. УМК по курсу “Менеджмент”.- Жалал-Абад.-2020.-258 с.
2. Аскарова А.К., Жолболдуева Д.Ш., Бешкемпирова Н.А. Билим берүүдөгү менеджмент жонүндө түшүнүк жана илимий мектептердин өзгөчөлүктөрү// Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана.-2021.- Б. 217-220.
3. Джылкычиева Ж. Азыркы этапта менеджменттин өнүгүүсүнүн көйгөйлөрү жана өзгөчөлүктөрү// 08. 00. 05 — Экономика жана эл чарбасын башкаруу адистиги боюнча экономика илимдеринин кандидаты илимий даражасын алуу үчүн жазылган диссертациянын авторефераты Б., 2009.- 25 б.
4. Дуйшенбиева Р. К. Кыргыз Республикасында кадрларды башкаруунун азыркы абалы/- <http://jurnal.org/articles/2013/ekon8.html>
5. Менеджмент, маркетинг жана билим берүүнүн экономикасы: Окуу китеби / Ред. А.П. Егоршина. – Н. Новгород: НИМБ, 2001. – 624 б.
6. Ражабалиева Н. Н., Аскарова А. К. Экономика.-окуу куралы.-экономикалык эмес багыттары адистиктер үчүн.-Жалал-Абад.- 2014.-174 б.